

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

**DOKTORI DISSZERTÁCIÓ
TÉZISEK**

RANCZ TERÉZ

IDENTITÁS ÉS NYELVHASZNÁLAT FELSŐ-HÁROMSZÉKEN

Nyelvtudományi Doktori Iskola

Dr. Bańcerowski Janusz, DSc.

Magyar Nyelvtudományi Doktori Program

Dr. Kiss Jenő MHAS.

Szociolingvisztikai és Dialektológiai Alprogram

Dr. Kiss Jenő MHAS.

2011

Identitás és nyelvhasználat Felső-Háromszéken

I. Az értekezés célja, témája, anyaga és módszere

1. Az értekezés a felső-háromszéki magyarok identitásával foglalkozik. Különböző szociális változók (életkor, nem, társadalmi státus, iskolázottság, településtípus) mentén bemutatja a felső-háromszéki magyarok identitásának jellemzőit, illetve az egyes identitáskomponensek egymáshoz viszonyított súlyát; igyekszik feltárni egyfelől azon tényezőket, amelyek segítik a kisebbségi helyzetben élők önazonosságának megtartását, másfelől keresi azokat is, amelyek a térség közösségének identitástudatát negatív irányban befolyásolják, és a viszonylagos többségben, azaz tömbben élés ellenére instabilitását okozhatják.

Az információs társadalomban a nemzeti identitás jelentős átalakuláson megy át: egyfelől fennmaradnak a korábban elmúltak hitt önazonosság-változatok, másfelől radikálisan új formák jelennek meg. A nemzetállamok fölötti szerveződések (unió, föderáció) mellett létrejönnek olyan regionális szerveződések, melyek feltámasztják a lokális és regionális identitást (vö. CSEPELI 2002: 11; CSEPELI–PRAZSÁK 2010: 173), gyökeresen megváltozik az identitás kialakulásának és fennmaradásának feltétele, másfelől számolnunk kell továbbra is azon történelmi traumákkal, sztereotípiákkal, előítéletekkel, amelyek a magyarság kollektív tudatában vannak jelen (vö. ZELLIGER 2008: 79–80), és amelyek kihatnak az új helyzethez és lehetőségekhez való alkalmazkodásra is (vö. HUNYADY 1996: 107; HÓDI 2006). Ezért az integráció és globalizáció korában a határon túli magyarság „talpon maradásának” esélyeit számba venni, lehetőségeiről helyzetfelmérést végezni aktuális (vö. ALABÁN 2008: 76; KELEMEN 2006: 28; KÖTŐ 2003: 6–9), ugyanis e vizsgálatok eredményei alapján világosabban láthatjuk a kisebbségi önazonosságon belüli változási irányokat, ezekből kiindulva pedig megfogalmazhatjuk teendőinket, feladatainkat.

A kisebbségben élő magyarság identitása az anyanyelvhez kapcsolódik. Ezért az értekezés hangsúlyos és terjedelemben is számottevő része a felső-háromszéki beszélőközösség anyanyelvéhez való viszonyulását és nyelvi attitűdjeit, a saját nyelvváltozatról való vélekedéseit és értékítéleteit igyekszik rendszerezni, elemezni, hogy általa összetettebb képet kaphassunk egy kisorégióbeli közösség identitásának életképességéről.

2. A vizsgált közösség

Székelyföld legkeletibb vármegyéje Háromszék volt, amelynek helyét a román közigazgatási rendszerben Kovászna megye vette át. Háromszék vármegye északi és keleti régióját a földrajzi adottságok miatt *felső* előnévvel illették. Történeti szempontból Felső-Háromszék két részre osztható, a mai lakosság tudatában is élő Kézdi- és Orbaiszékekre.

Előbbinek Kézdivásárhely, utóbbinak Kovászna a közművelődési és vásáros központja. Mivel a Felső-Háromszéki-medence földrajzilag egybeesik a Kézdivásárhelyi-medencével, a Felső-Háromszék elnevezést egyfelől szűkebb értelemben, csak Kézdiszékre, illetve Kézdivásárhely jelenlegi vonzáskörzetébe tartozó településekre, másfelől tágabb jelentésben, Kézdi- és Orbaiszékek együttesére is értik. Dolgozatomban magam az előbbi, szűkebb jelentésben Kézdiszék szinonímájaként használok ezt a nevet, és a következő települések együttesét értem rajta: Albis, Bereck, Bélafalva, Csernáton, Csomortán, Dálnok, Esztelnek, Futásfalva, Gelence, Haraly, Hatolyka, Hilib, Ikafalva, Imecsfalva, Kézdiálmás, Kézdimartonos, Kézdisárfalva, Kézdiszárzpaták, Kézdiszentkereszt (Polyán), Kézdiszentlélek, Kézdivásárhely, Kiskászon, Kővár, Kurtapatak, Lemhény, Márkosfalva, 33Martonfalva, Nyujtód, Ozsdola, Szentkatolna és Torja.

A magyar lakosság jelenlétét Kézdiszéken a 12. századi csernátoni, torjai, gelencei leletek igazolják. A székely lakosság keletre telepítése már a 12. század középső harmadától elkezdődött, de a dél-erdélyi Szászok környékiek csak a 13. század végén költöztek át a keleti végekre, és az így létrehozott Kézdiszék nevében megőrizték korábbi lakhelyük emlékét. Az első írásos emlékekben (1307-ben) „Syculus de Kyzd”, illetve (1320-ban) „Siculi de Kezdy” megnevezésekkel találkozunk, magyarul pedig a Kézdiszék elnevezés 1466-ban fordul elő először „Kyzdy szék” néven. 1614-ben 2.579 kaput számláltak össze a szék területén, 1703-ban pedig 2919-et. Az 1850-es esztendőben összesen 38.151 lélek lakta, Orbán Balázs feljegyzései szerint pedig az általam felsorolt településeken összesen 45.579 a lakosság létszáma 1866-ban (vö. ORBÁN 1869/III: 7).

Varga E. Árpádnak az utóbbi másfél évszázadra kiterjedő statisztikai összesítése (1998) alapján megrajzolható az erdélyi lakosság etnikai és felekezeti megoszlása és változása; megújított változata (2008) pedig a 2002-es népszámlálási adatokat is megjeleníti. Ez utóbbi alapján a felső-háromszéki térségben élő 55.926 (ebből magyar 52.783) lakosból 27.594 férfi, 28.332 pedig nő; az a négy település pedig, amelyen belül 5% fölötti a román etnikum jelenléte: Kézdimartonos, Bereck, Kézdivásárhely és Ozsdola. Az előbbi kettő összlakosságának 25,48%-a, Ozsdola 5,19%-a, Kézdivásárhely népességének a 8,40%-a román anyanyelvű (vö. RECENSĂMÂNTUL POPULAȚIEI ȘI AL LOCUINȚELOR 2002). A többi településeken a román etnikum száma csekély (1-2%).

A vizsgált régióban élő férfiaknak némileg nagyobb arányban van felsőfokú képzettsége (3,34%), mint a nőknek (2,42%); ez utóbbiak közel egynegyede érettségizett le a líceum elvégzése után, csupán 10,46%-a végzett szakiskolát, 35,34%-a pedig nyolc általánost; az előbbieket 22,29%-ának szakiskolai, 30,5%-ának nyolc osztályos általános iskolai, 17,5%-ának pedig érettségije van. Elemit közel azonos arányban végeztek (férfiak 19,28%-a, a nők 19,38%-a). Majdnem 5%-a az adatközlőknek vagy egyáltalán nem iskolázott, vagy nem nyilatkozott erről a kérdéssel, posztliceális és technikai tanulmányai pedig a nők 2,47%-nak, a férfiak 2,67%-nak van.

A kérdőíves vizsgálat során az adatközlők kiválasztásakor a posztliceális és felsőfokú képzetek arányát kedvezőbbnek ítélem meg, azaz valamennyi iskolázottsági mutatót kissé „megemeltem” a felsőbbfokú és a magasabb szintű képzetek javára. Ennek oka, hogy néhány olyan változás történt a 2002-es népszámlálás óta, amely serkentően hatott az iskolázottsági mutatók „javulására”, éspedig: az utóbbi öt év alatt a térségben élő és dolgozó közalkalmazottak (pénzügy, egészségügy, adóhivatal stb) rákényszerültek arra, hogy felsőfokú tanulmányokat végezzenek; valamennyi tanító és óvónő is a korábbi pedagógiai liceumát kénytelen volt főiskolai tanulmányokkal kiegészíteni; időközben pedig Kézdivásárhelyen két egyetemi kihelyezett tagozat, fiók is létesült (a Babeş-Bolyai Tudományegyetem, illetve a szebeni Lucian Blaga Egyetem kihelyezett tagozatai), ahol nagyon sokan tanulnak. Másrészt az alacsony iskolázottsági mutatók elsősorban a legidősebb generációra és a magyar önzonosággal rendelkező roma etnikumra jellemzők. A népszámlálás óta eltelt idő alatti generációcsere is sokat javított a helyzeten. Összességében az adatközlők iskolázottsági arányainak módosítása a magasabb képzettségűek javára átlag 1,4–5% közötti; és mivel a célom az volt, hogy a 2002-es népszámlálási adatokat aktualizálva, frissítve, a valóságot minél inkább megközelítve valósítsam meg a térség beszélőközösségének identitásvizsgálatát, nyelvhasználatának feltérképezését, ezt a változást figyelembe vettem. A közép és felsőfokú iskolázottsági mutatók módosításának alapjául egy felső-háromszéki településen (Kézdiálmáson) 2009 tavaszán lebonyolított helyi népszámlálás szolgált, amelyet az önkormányzat segítségével magam végeztem.

Az értekezés összesen harminc kutatóponton gyűjtött eredményeket használ fel. A nemek és a korcsoportok arányos eloszlása érdekében településenként 16 adatközlővel volt szándékom a felmérést kivitelezni. Az iskolázottságra és a társadalmi kvalifikációra nézve rétegzett mintavételt terveztem. A körülmények azonban nem mindig biztosítottak lehetőséget a terv maradéktalan megvalósításához. Több településen tapasztaltam, hogy a népszámlálási adatok és a valóság nem teljesen fedik egymást: kevesebb a tulajdonképpeni lakos az adott településen, mint amennyi a lakossági nyilvántartásban hivatalosan szerepel. Összességében 446 adatközlőt sikerült bevonni a felmérésbe.

A települések 80%-a ($n = 24$) esetén 16 adatközlővel dolgoztam, nemenként fele-fele arányban, korcsoportonként 4–4 adatközlővel; 6,7%-a esetén ($n = 2$) 12 adatközlővel (nemenként fele-fele arányban, a két fiatal korcsoportból 2–2, a két idősebb adatközlő csoport esetén 4–4 személlyel); 10%-a ($n = 3$) esetén 10 adatközlővel (a legidősebb korcsoport esetén 4 adatközlővel, a többi korcsoport esetén 2–2 adatközlővel, nemenként egyenlő arányban); 3,3%-a ($n = 1$) esetén pedig 8 adatközlővel (valamennyi korcsoport esetén 2–2 adatközlővel, nemenként arányos megoszlásban) töltöttem ki a kérdőívet.

A 446 adatközlő 26,5%-a ($n = 118$) 65 évnél idősebb, 25,1%-a ($n = 112$) 40–64 év közötti, 24,2% ($n = 108$) 25–39 év, ugyanennyi pedig 16–24 év közötti. Az adatközlő nők

15,7%-a (n = 35) elemi, 26,5%-a (n = 59) általános, 20,2%-a (n = 45) szakiskolai, 29,1% (n = 65) pedig líceumi végzettséggel rendelkezik. A férfiak 15,2%-a (n = 34) elemi, 25,6%-a (n = 57) általános, 29,6%-a (n = 66) szakiskolai, 21,1%-a (n = 47) líceumi képzettséggel rendelkezik. Mind a nők, mind a férfiak 4%-a (n = 9) posztliceális, illetve 4,5%-a (n = 10) főiskolai vagy egyetemi képesítésű.

3. A nemzeti kisebbségek identitását leggyakrabban a kisebbség nemzetének identitásából vezetik le, de helyénvalóságát Bindorffer Gyöngyi, Veres Valér kisebbségi identításelemzők egyaránt megkérdőjelezi (BINDORFFER 2001: 31; VERES 2005: 50), mert a kisebbségben élők nemzeti identitásának megélését jelentősen meghatározza egy olyan másik nemzet is, amellyel elvegyülve és amelynek befolyása alatt él. Mivel kisebbségi körülmények között az anyanyelv a nemzeti azonosságot hangsúlyosan meghatározó, azt fémjelző szimbólum, ezért a nyelvvizsgálat, a saját nyelvváltozatról való vélekedések elemzése elengedhetetlen egy kisebbségi közösség önazonosságának életképessége, sajátosságai és jellemzői megragadásában. Péntek János szerint a Kárpát-medencei magyar identitás az országhatáron kívül azért nem kapcsolódhat az állampolgársághoz, mert az utódállamokban a kisebbségi közösségeknek alárendelt jogi státusa van, tagjai ugyanis másodrendű állampolgárok; másfelől a tradíció ugyan fontos eleme ennek az identitásnak, ugyanakkor a magyarok felekezetiileg még inkább megosztottak, mint állampolgárság tekintetében, ezért ez a tradíció is – mint egyetlen közös elemhez – az anyanyelvhez kapcsolódik. Ebben a megosztottságban a közös nevező a magyar nyelv, amely annál is inkább betöltheti ezt az identifikáló szerepet, mivel areálisan beépült ugyan a közép-európai nagy régióba, alapvető elkülönítő sajátosságait mégis megtartotta (PÉNTÉK 2009). A közösség által beszélt nyelv vagy nyelvváltozat egyfelől a regionális (a mi esetünkben erdélyi, illetve székelyföldi) és lokális (települési) identitás kifejezője, másfelől lehetőség, eszköz az önazonosság, csoportidentifikáció megismerésében (vö. GEREBEN 1998: 113–27).

Az erdélyi magyarság identitásának kérdésével behatóan Veres Valér foglalkozott (2005, 2008), de e térségre kiterjedő (lokális, regionális identitást vizsgáló) felmérésekkel csak ritkán találkozhatunk (vö. VERES 1997). Nyelvi, nyelvjárási dolgozatok tekintetében kedvezőbb a helyzet. A háromszéki nyelvjárásról az első írások Erdélyi Lajos (1906, 1907) és Horger Antal (1908) tollából születtek. E nyelvjárás változatainak elhatárolásával Gálffy Mózes foglalkozott behatóan (1956), és szintén az ő nevéhez fűződik e nyelvváltozat sajátosságainak körvonalazása is (1971). Az utóbbi időben a háromszéki, azon belül is felső-háromszéki nyelvi anyagra támaszkodó, azt elemző nyelvészeti munkák nagyrészt névtani dolgozatok, gyűjtések vagy tanulmányok (BAKK 1990, 1992; GAZDA 1994; HINTS 1997; MURÁDIN 1998; PÉTER 2008; RANCZ 2009; SÁNTHA T. 1997; VIZSULY 2002; ZSIGMOND 2002). A Torjai szójegyzék (MÁRTON–NEMES 1971) óta igen kevés

tájszótárt adtak ki (SÁNTHA A. 2004; RANCZ 2007b), ugyanakkor a szociológiai, szociolingvisztikai vizsgálatok sem számottevőek, és csak részlegesen terjednek ki Felső-Háromszékre. A kistérségi középiskolások helyesírásának összehasonlító vizsgálatával Pleth Rita foglalkozott (1997), illetve nyelvi/nyelvjárási attitűdvizsgálatokat diákok körében Lukács Csilla (2007, 2008, 2009), valamint Papp Anna Mária (2008) végeztek (utóbbi csak Sepsiszentgyörgyön).

Jelen értekezés egyfelől ennek a hiánynak a kiküszöbölése törekszik, ugyanakkor aktualitását alátámasztja az is, hogy a vizsgált térség Székelyföld peremterületének egyike, és – mivel a peremhelyzetben élők önazonosságának foszlása, maga a lemorzsolódás erőteljesebb, mint a centrális fekvésű térségekben – jelzésértékű információt szolgáltat a „végek” helyzetéről.

4. A disszertáció több kutatási eredményt is felhasznál, alapjául pedig kérdőíves kutatás szolgál.

4.1. 2009–10 között Felső-Háromszék valamennyi településén kérdőíves felmérést végeztem a kistérségben élők identitásának és nyelvhasználatának szociológiai-szociolingvisztikai szempontú vizsgálata céljából. Empirikus kutatásom alapjául szolgáló kérdőív három nagyobb egységre tagolódik. Az első rész a kérdőív kitöltőjének adatait foglalja magába, a második egység az identitás problémakörére, a harmadik pedig a nyelvre vonatkozó kérdéseket tartalmazza. A kérdőív összeállításában korábbi szociológiai és szociolingvisztikai felmérésekre támaszkodtam. Az identitás vizsgálatához elsősorban Csepeli György magyarországi és kisebbségi identitásvizsgálataiban használatos kérdőíveinek kérdéseiből válogattam, ugyanakkor Veres Valér kovásznai, illetve erdélyi identitáskutatásának, Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor (2002) nemzeti szimbólumvizsgálatának eredményeit is figyelembe véve alakítottam ki kérdéssoraimat. A nyelvhasználati kérdőív összeállításában kiinduló pont az Új magyar nyelvjárási atlasz (rövidítése: ÚMNYA) szociolingvisztikai kérdőíve volt, de természetesen támaszkodtam mindazokra a szociolingvisztikai kutatásokra, amelyek az utóbbi években a kisebbségben élő magyarság nyelvhasználatának, nyelvi attitűdjének, az identitás és a nyelv összefüggéseinek vizsgálatát célozta (vö. pl.#### Kontra Miklós-féle Kárpát-medencei szociolingvisztikai vizsgálati kérdőíve, Göncz Lajos vajdasági, Csernicskó István kárpátaljai, Lanstyák István szlovákiai kutatásaiban használt kérdőívek, illetve az erdélyi kisebbségi kutatásokban Lukács Csilla felméréseiben használt kérdőív részkérdései), valamint az összegző munkák mintakérdőíveire, anyaggyűjtési útmutatóira is (vö. Kiss 2002, 2003).

4.2. A kérdőíves felmérés adatai mellett személyes tapasztalatokat, illetve korábbi nyelvjáráskutatási vizsgálatok eredményeit is hasznosítja a dolgozat. Az ELTE

Geolingvisztikai Kutatócsoportjának tagjaként 2007–10 között a felső-háromszéki kistérség négy kutatópontján végeztem nyelvjárásgyűjtést az ÚMNYA kérdőívei alapján. Másrészt magam is a vizsgált közösség tagja vagyok, így rengeteg lehetőségem van az állandó megfigyelésre, tapasztalatszerzésre. Szülőfalum nyelvhasználatának vizsgálatával több mint tizenöt éve foglalkozom (RANCZ 2003, 2007a); a térség egyetlen városának neves középiskolájában tanító magyartanárként pedig állandó a kapcsolatom nem csupán a kézdivásárhelyi, hanem a környező településeken élő diákokkal, illetve szüleikkel is, ami szintén nagy lehetőség a térségben élő közösség megfigyelésére.

5. A kutatás eredményeinek elemzését két fázisban végzem. A felső-háromszékiek identitásának vizsgálatát az identitáskomponensek egymáshoz viszonyított súlya szempontjából közelítem meg, és nemenkénti, generációs, iskolázottsági, társadalmi kvalifikációs és településtípusok szerinti lebontásban követem ezen komponensek arányainak alakulását, különös tekintettel a részminták közt mutatkozó változási irányokra. Az önazonosság általános közvonalazása, jellemző jegyeinek, sajátosságainak számbavétele után a kisebbségi identifikáció leghangsúlyosabb komponensének, az anyanyelvnek a belső nézőpontú megközelítése következik. Az egyéni és közösségi nyelvhasználat jellemzőinek megnevezése, pozicionálása, értékelése, nyelvi mintaszerepének megítélése, a hozzá kapcsolódó nyelvi attitűdök feltérképezése után az értekezés kitér a saját nyelvváltozat tisztaságára, a másodnyelvhez viszonyított versenyképességére vonatkozó vélekedésekre is. Végezetül pedig az anyanyelv iránti attitűdök, értékítéletek és a vizsgált térség lakóinak megrajzolt önidentifikációját ütköztetve fölwillannak azok az erős és gyenge pontok, amelyek a térségben élők azonosságában jelentkeznek, és amelyek egyfelől segítik, másfelől gátolják, negatívan befolyásolják a kisebbségi közösség identitásának életképességét.

II. Az értekezés felépítése

Az értekezés négy fő fejezetből áll.

1. Az első fejezetben bemutatom az értekezés alapját jelentő kutatást, majd azokat a módszereket, amelyek a terepmunka előkészítése és végrehajtása, illetve az adatok feldolgozása során a munka alapját képezték, végezetül pedig a terepmunka tapasztalatait.

2. A következő fejezetben a felső-háromszéki magyarság lokalizálásával, demográfiai jellemzőinek feltárásával foglalkozom, s itt úgy mutatom be a kistérség beszélőközösségét, hogy betekintést nyerjünk a vizsgált csoport belső tagolódásába, „végvár”-helyzetébe.

3. Az értekezés következő két fejezetében kerül sor az adatok tulajdonképpeni elemzésére és a kínálkozó következtetések levonására. Elsőként a célcsoport identitásának jellemző sajátosságait vizsgálom, majd pedig a kisebbségi identitást meghatározó tényezőknek

különböző szociális változók szempontjából való elemzése következik. Így a beszélőközösség identitásának összetett, többszemponútú vizsgálatán túl kirajzolódnak a különböző nemű, életkorú, iskolázottságú, kvalifikációjú egyének kollektív önazonosságának jellemzői, felvillannak a rétegspecifikus sajátos jegyeken túl a generációkon belüli változási irányok, valamint azok a „repedések”, amelyek árulkodnak a vizsgált közösség kisebbségi és kulturális identifikációjában tapasztalható elmozdulásokról, kilengésekről.

4. Különálló fejezetbe került az anyanyelv beszélőközösségi nézőpontból való megítélése. Bár a kutatás alapjául egyetlen átfogó és terjedelmes kérdőív szolgált, az anyanyelvhasználatnak az identitás fejezetétől való elhatárolása azzal indokolható, hogy ez utóbbi tényező kisebbségi helyzetben valamennyi identitáskomponens közül a leghangsúlyosabb, speciális súlya révén túlmutat az általános jellemzőkön. A hozzá való viszony sokszemponútú megvilágítása a kisebbségi beszélőközösség identifikációjának mélyebb megismerését szolgálja, ugyanakkor e viszony módosulása legkézenfekvőbb bizonyítéka a kollektív identitás változásának. E fejezet a kisebbségi nyelvváltozat definiálásán és jellemző jegyeinek számbavételén túl rövid összefoglalást tartalmaz a felső-háromszéki nyelvjárás hangtani és alaktani sajátosságairól, majd a régió beszélőközösségének nézőpontjából mutatja be a saját közösségi, illetve egyéni nyelvhasználatot. Elsőként e nyelvváltozat nyelvjárásiasságát célozza meg, ezért kitér annak vizsgálatára, hogy a beszélők hová helyezik a saját/egyéni, illetve a közösségi/helyi nyelvhasználatot a standard : nyelvjárás kontinuumában, milyen jellemző jegyek alapján képesek definiálni, másoktól elhatárolni saját nyelvjárásukat, hová pozicionálják, milyen presztízsértéket rendelnek hozzá, illetve vele szemben milyen attitűdöket mozgósítanak. Másodsorban a beszélőközösség standarddal szembeni attitűdjét, a közösségen belüli íratlan nyelvhasználati elvárásokat, a standardizációs törekvések belső fogadtatását járja körül. Végezetül pedig a nyelvi tisztaság és versenyképesség problematikája, valamint a másodnyelvvvel kapcsolatos attitűdök kérdéskörének feldolgozása következik.

5. A dolgozat záró része összegzi a kutatás eredményeit, igyekeztén eleget tenni a Labov által megfogalmazott, a vizsgált közösséggel szembeni adósság elvének.

III. Eredmények

1. Az értekezésben a felső-háromszéki, esetenként a kézdiszéki kifejezéseket használom a vizsgált közösség tagjainak megnevezésére, amely fogalmakon a nyelvjárási nyelvhasználat tekintetében egy viszonylag egységes, illetve az egységesülés irányába mutató térséget, gazdasági tekintetben pedig Kézdivásárhelynek az utóbbi évtizedekben

kialakult vonzáskörzetét értem. A vizsgált célcsoportot elsősorban olyan közösségként definiálok, amely nem csupán peremhelyzete folytán érdemel figyelmet, hanem a lokális, regionális identitástudat miatt is.

Bár az erdélyi magyarság identitásának általános, illetve összehasonlító vizsgálata már több évtizedes múltra tekint vissza, az egyes térségben élők regionális és lokális önazonosságának feltérképezése még várat magára, holott az erdélyi magyar nyelvű lakosság önidentifikációja korántsem egységes még a Székelyföldön belül sem. Péntek János a keleti végek morzsolódására, foszlására hívja fel a figyelmet. Ezért nem mellékes az itt élők kollektív identitása, anyanyelvről való véltedése, vele kapcsolatos attitűdjei, illetve a beszélőközösség nyelvhasználatában tapasztalható változások.

2.1. Identitásvizsgálatom elsősorban az állampolgári, kulturális és kisebbségi önazonosság erőviszonyainak felmérésére, körvonalazására, ugyanakkor a természetes nemzeti identitás megnyilvánulási formáinak feltárására irányult. Mivel a térség rurális berendezkedésű, az iskolázottság is viszonylag alacsony, a tudatos identifikáció megnyilvánulási módjait kevésbé érintettem. A vizsgálat leíró–feltáró jellegű, mert egy viszonylag kevésbé feltérképezett régió lakóinak identitását igyekszik megragadni, ugyanakkor hangsúlyoznom kell a vizsgált identitás helyi (regionális) jellegét is.

2.2. A célcsoport eredményei alapján kirajzolódik a térség lakóira jellemző nemzeti azonosulás, amelynek alapjául az egyéni identitás összefüggésrendszere szolgál. E felső-háromszéki közösség kulturális és kisebbségi identitástudata erős, egészséges és életképes, ellentétben a magyarországi kisebbségekkel (vö. HOMIŠINOVA: 2008: 74–5). Köszönhető ez olyan tényezők hatásának, mint a lakóhely, a környezet etnikailag többnyire homogén volta, az anyanyelvjárás presztízse és regionális használatának lehetőségei, a múltban gyökerező, de a mába is átívelő „mi” tudat megléte és nem utolsó sorban az önbesorolást kísérő pozitív érzelmek, illetve az identifikáció büszkeséggel való megélése. A lokális–regionális (kisebbségi) identitás tudati szinten összekapcsolódik a nemzeti kulturális identitással, ugyanakkor a viselkedés, magatartás, attitűd szintjén el is különül tőle. Archaikus vonásainak megőrzésében segítségére szolgál(hat)nak: a történelmi hagyományokban gyökerező olyan diskurzusok, mítoszok, amelyekre az itt élők támaszkodhatnak az állampolgári és nemzeti ideológiák ellenében; a rurális berendezkedés; a természetes, spontán identifikáció szintjének dominanciája; a térség lakóinak alacsony iskolázottsága.

E kollektív identitásnak a legjellemzőbb jegyei a következők:

- Megfér egymással az állampolgári és kulturális identifikáció, - de csak az alacsony iskolázottsággal rendelkezők esetén kell számolnunk e sajátos

jelenséggel, mivel az iskolázottabbak és a magasabb társadalmi kvalifikációval rendelkezők elzárkóznak ettől;

- A kulturális nemzeti identitáskomponensek közül meghatározó az önbesorolás, az anyanyelv és az egyik szülő magyar eredete, azonban mert a térség etnikai szempontból viszonylag homogén, olyan tényezők súlya is jelentős, amelyek más erdélyi felmérések során másodlagosnak bizonyultak (nemzettel való sorsközösség-vállalás, család, iskola, egyház és nemzeti büszkeség), illetve szigorúbb feltételek vannak érvényben (mindkét szülő magyar eredete);
- A természetes kulturális nemzeti identitás elemei a szakirodalomban jelzett sajátosságokat mutatják: nemzeti büszkeséggel átítatott szociális identitás megléte, a nemzeti szimbólumok és ünnepek pozitív érzelmekkel való társulása;
- A viszonylag kedvező politikai helyzet, a többségi élettér, a „mozdulatlan” rurális berendezkedés megengedi azon ismertetőjegyek felerősítését, amelyek alapján a kisebbség a kulturális nemzettől megkülönböztethető, elhatárolható, sőt eredet és bizonyos adottságok (jogok, térségben való jelenlét) szempontjából az utóbbi fölé helyezhető, egyszóval a nemzeti határok mögé zárkózás helyett általában felértékelődni látszik a regionális identitás;
- Bár a felső-háromszéki magyarok – önbesorolásuk révén – a magyar nemzethez tartozónak tekintik önmagukat, kisebbségi identitásuk egy régebbi magyarságtudatot konzervál, vagy más szóval „nincs szinkronban a mai magyarországi nemzettudattal” (VERES 1997: 24), hisz emennél archaikusabb elemeket is magába foglal (pl. szimbólumrendszere: turulmadár, népviselet), illetve önmaga definiálásában sajátos diskurzusokra, mítoszokra is támaszkodik (pl. hun eredet, kettős honfoglalás), amelyek egyrészt biztosítják a hagyományokban gyökerező „mi” tudat fennmaradását, másrészt saját kisebbségi létük pozitív feldolgozását is lehetővé teszik;
- Az elkülönülést segíti a viszonylag erős lokális identitás megléte is, de a másság nyomatékos megfogalmazása nem jelent a kulturális nemzettől független csoportidentitást (l. nem tekintik a székelyt önálló népcsoportnak), hanem azzal szemben létező olyan sajátosságot, megkülönböztető jegyet, amelynek öntudaterősítő hatása van;
- A férfiak a kisebbségi csoportidentitásukban az elkülönülés, a másság következetesebb képviselői, míg a nők a kulturális nemzeti identitásba szervesebben integrálják a kisebbségi önazonosságukat, úgy, hogy alárendelik annak;
- A legfiatalabb korosztály a kulturális nemzeti identitás következetesebb híve, míg a két középső korcsoport tagjai az elkülönülés, megkülönböztető jegyek hangsúlyozói, a kisebbségi csoportidentitás nyíltabb vállalói;

- A legidősebbek, mint legkevésbé iskolázott korcsoport, a lokális identitás megtestesítői, ugyanakkor a legkevésbé érzékelik állásfoglalásaik, értékítéleteik és attitűdjük közti ellentmondásokat;
- Valamennyi korcsoportra jellemző – bár eltérő mértékben – a pozitív jövőkép és a nemzeti büszkeség, mely áthatja kulturális és kisebbségi identifikációjukat egyaránt;
- Az értelmiség közül kerülhetnek ki azon személyek, akik a tudatos nemzeti identifikáció attitűdsorait elsajátítják, ugyanakkor ez az a társadalmi réteg mely érzelmi viszonyulásában túllépi az átlagemberek nemzeti büszkeségét;
- A büszkeség, illetve a pozitív szociális identitás hosszú távra életképessé teszi a közösséget (vö. VERES 1997: 12), de akadályozhatja a kritikus önvizsgálat megtételében, a problémák megértésében és ezek racionális feldolgozásában;
- A lakosság etnikai összetételének módosulása kitermeli az egyénben a racionális identifikációt, ugyanakkor engedmények megtételére is készíti a személyt: a nemzet iránti hűség csökkenésére, a vérségi alapon történő identifikáció lazítására, tehát a homogén család elvének feladására ###{ez utóbbi az a „kiskapu”, amely elindítója lehet az asszimilációnak).

2.3. Mind a nemzeti, mind a kisebbségi identifikációra nézve – életképessége és erőssége ellenére – veszélyt jelent egyfelől a problémák uralkodóan emotív megközelítése, a racionalitás alacsony foka, az erőteljes elfogultság, másfelől az etnikai homogenitás megtörése és az ennek hatására bekövetkező „engedmények”, de szembeűnő a fiatalság lokális és/vagy regionális identitásának gyengülése a kulturális nemzeti identifikáció javára. Ez utóbbi megmutatkozik mind a haza-fogalomban, a nemzeti szimbólumok preferenciájában, a nemzeti ünnepek bejelölésében, mind a kisebbségi identifikáció alapjául szolgáló diskurzusok, mítoszok viszonylag csekély elfogadottságában. A fiatalság identifikációjára kevésbé jellemzők a lokális „gyökerek”, kisebbségi és nemzeti jövőképük is sötétebb, mint a többi korcsoporté. Jóllehet, identitásuk labilitása többnyire természetes életkori sajátosság, identifikációjuknak a többi korcsoporttól való éles eltérése arra enged következtetni, hogy értékrendbeli váltással/változással is kell számolnunk. Nem csupán önazonosságuk, hanem azok komponenseinek súlyát illetően is változások rajzolódnak ki.

3. Mivel kisebbségi körülmények között az identifikációban központi helyet foglal el a nyelv, a továbbiakban megvizsgálom a térség lakóinak az anyanyelvhez való viszonyulását, a vele szemben megnyilvánuló attitűdöket, az arról való vélekedéseket. A fő cél az anyanyelvűváltozat belső nézőpontból való vizsgálata, illetve ennek résztemái: a kisebbségi anyanyelvűváltozatnak a standardhoz, másfelől a domináns nyelvhez való

viszonyának elemzése, és ezen keresztül a beszélőközösség kisebbségi identitásának megközelítése.

3.1. A felső-háromszéki beszélőközösség tagjai egyéni nyelvváltozatukat többnyire nyelvjárásiaknak tekintik; elsősorban a fiatalabb nemzedék, a magasabban képzettek és kvalifikáltak nyelvjárási regisztere kiegészül köznyelvi/regionális köznyelvi kompetenciával; saját egyéni nyelvhasználatukat beszélőközösségük nyelvhasználatához közelebb, az anyaországitól/standardtól távolabb helyezik el; ugyanakkor megítélésük alapján a közmagyart jelképező magyarországi és a nyelvjárást jelképező helyi beszéd közti „távolság” (eltérés) is változik annak függvényében, hogy az egyéni nyelvhasználatot milyen szempontok alapján kell a beszélőnek az egyes nyelvváltozatokkal összevetnie. Szóhasználat tekintetében a legnagyobb a megfelelés a helyi és magyarországi (standard) nyelvváltozat között, mert ez esetben érzi a beszélő legnagyobb mértékben, hogy egyéni nyelvhasználatát mindkét nyelvváltozathoz jelentősen közelít; kiejtés szempontjából a legnagyobb a távolság nem csupán az anyaországi és egyéni, hanem a helyi és a magyarországi (standard) nyelvhasználat között is, mert ez utóbbi esetben a beszélő saját nyelvhasználatát mindkét végponttól távolabbra helyezi, mint az előző szempont esetén.

A nyelvhasználati szintér nyilvánossági fokának emelkedése maga után vonja a nyelvjárás visszaszorulását, a regionális köznyelv térnyerését. A beszédpartner társadalmi státusza, iskolázottsága, élettere meghatározó tényező a regionális köznyelv használatában. Azok a beszélők, akik saját tágabb környezetükben (lakóhely) nyelvjárásban beszélnek, leginkább rákényszerülnek arra, hogy köznyelvre váltsanak nyilvános beszédhelyzetekben. Az alacsonyabban iskolázottak, kvalifikáltak és az idősebb korcsoportba tartozók számára a nyelvjárás mint a familiáris kommunikáció eszköze; jóval szélesebb körben használatos, mint az iskolázottak, a magasabb társadalmi státusszal rendelkezők vagy a fiatalok esetén. Az előbbieket leginkább a nyilvános társadalmi és közéleti színtereken, ugyanakkor lakóhelyük elhagyásával a számukra kevésbé otthonos kommunikációs helyszíneken, az utóbbiak már a privát szférán belül is – az intim szféra kivételével – a familiáris kommunikáció eszközét, a nyelvjárást az emelkedettebb változatra váltják.

A beszélőközösség jelentős hányadának nyelvjárási tudata lényegében nyelvi tudatával azonos. Elsősorban az idősek és kevésbé iskolázottak tartoznak ebbe a körbe, mivel anyanyelvüknek csupán nyelvjárási változatát beszélik, míg a diákok és az értelmiség számottevő része kettősnyelvűnek mondható. Az egyes korcsoportok nyelvi tudatának alkotóelemei is eltérő arányban mutatkoznak meg. Az idősebb korcsoportba tartozó adatközlőknek, minthogy a legkevésbé iskolázottak is, a fiatalabbaknál jóval alacsonyabb metanyelvi tudásuk van. Ez utóbbiak saját nyelvváltozatukra vonatkozó megítéléseiket, értékítéleteiket általában explicit ismeretekkel támasztják alá, míg a

legidősebbek gyakran kénytelenek ösztönös megérzésekre, érzelmi viszonyulásokra, nem tudatos ítéletekre hagyatkozni.

3.2. Függetlenül a nyelvi tudatosság tartományainak arányaitól, a beszélőközösség jelentős hányada számára a saját nyelvváltozatnak presztízisértéke van, bár a standard : nyelvjárás nyelvhasználati kontinuumban az utóbbihoz jóval közelebb áll, mint a (regionális) köznyelvhez. Az egyes nyelvváltozatok viszonyrendszerében a saját nyelvváltozat pozicionálását meghatározza ennek kiterjedtsége. Minél kisebb térség nyelvváltozataként kell értékelnie a beszélőnek saját anyanyelvjárását, annál alacsonyabb tetszésindexszel látja el. Így a háromszéki nyelvváltozat általában a második legszebb, de a felső-háromszéki vagy a saját település nyelvhasználata az előbbinél alacsonyabb presztízű a szemükben (negyedik és ötödik a sorban az átlagértékei alapján). Másfelől azt tapasztalhatjuk, hogy a saját település nyelvhasználatának megítélését pozitív irányban befolyásolják a más régiók nyelvváltozataival való összevetések. Elsősorban az idősebb és alacsonyabb képzettségű egyének hajlamosak a felülértékelésre, és e felbecsülés leggyakrabban erőteljes lokális identitásuk, a közösséghez való pozitív viszonyulásuk hatásának következménye, mivel számukra a saját nyelvváltozat hangsúlyos közösségi összetartó erő, szimbólum.

A nemek szerinti nyelvhasználati eltérések leggyakrabban nem bizonyultak szignifikánsnak. Mindezek ellenére megállapítható, hogy a nők azok, akik a férfiaknál nagyobb számban preferálják a magyarországi beszédet, illetve a nyelvjárás korlátozottabb használatára is ők hajlamosabbak. A nyelvváltozat különböző beszédhelyzetekhez való igazítására a férfiak kisebb hajlandóságot mutatnak a nőknél. Az életkor a nyelvhasználatot leginkább meghatározó tényezőnek bizonyult a vizsgált beszélőközösségben. A korlétrán visszafelé haladva szembetűnik a nyelvjárás privát szférán belüli térvesztése, másrészt az a sajátosság is, hogy minél fiatalabb a beszélő, annál inkább saját településén is a regionális köznyelv használatára törekszik. A két középső korosztály több mint fele kódváltó, ha idegen környezetbe kerül, ami azt jelzi, hogy az ő beszédük nyelvjárásiasabb a fiatalokénál, de tudatosabb, mint az idősebb generációé. A legfiatalabbak nyelvi viselkedése sok esetben élesen eltér a másik három korosztályétól, s ez arra enged következtetni, hogy a korábbi állapotokhoz képest (az 1918–1989 közötti időszakra gondolok) lényeges változásokra kell számítanunk az elkövetkező időkben. Ezen változások elsősorban a nyelvjárás visszaszorulásában öltenek testet. Emellett szól az az érv is, hogy az értelmiség körében is egyre inkább leszűkül a nyelvjárás használata.

Bár a nemzedékek közti eltéréseket nem szabad azonnal változásként elkönyvelnünk, hisz az életkor előrehaladtával az egyes beszélő nyelvhasználata eltolódhat a nyelvjárás irányába, a vizsgált beszélőközösség esetében számolnunk kell lényegi változásokkal, elsősorban az utóbbi két évtizedben érvényesülő erőteljes köznyelvi hatás

következtében. Arról, hogy a határon kívüli magyar régiókra miképpen hatottak a magyarországi nyelvi minták, meglehetősen keveset tudunk (vö. TOLCSVAI 2004: 96), nem ismerjük az utóbbi évtizedek nyelvi változásainak mértékét sem, ugyanakkor a teljes erdélyi régió nyelvállapotát összegző leíró munka sem látott napvilágot. Mindezek ellenére a vizsgált beszélőközösségben a változás mellett szól több érv is:

- a standard nyelvvaltozattal nem csupán az iskolai oktatásban találkoznak a peremvidék lakói, mivel a média révén megsokszorozódott és valamennyi korcsoportra kitejed a nyelvi tapasztalatszerzés lehetősége;
- a világháló a térbeli és időbeli korlátok felszámolásával kitágította az aktív nyelvhasználat lehetőségeit;
- a földrajzi elszigeteltség, bezártság megszűnt;
- a fiatal nemzedék nyelvhasználatában a magyarországi neologizmusok, diáknyelvi szavak, a szleng megsokszorozódott, s e szókincsbeli változások első bizonyítékai a nyelvi változásoknak;
- a nyelvjárás nem csupán a legifjabb nemzedék, de a társadalmilag aktív korcsoportok nyelvhasználatában is teret veszít;
- az értelmiség és ifjúság a familiáris beszédhelyzetekben is a regionális köznyelv használatára törekszik.

3.3. A felmérés rávilágít arra, hogy a vizsgált beszélőközösség közel fele a székelyföldi régió nyelvhasználatához nem csupán presztízserővel kapcsol, hanem mérvadóan, követendő mintának tekinti, és úgy vélekedik, hogy a térség lakóinak jelentős hányada számára valóban akként is funkcionál. Ez arra enged következtetni, hogy az itt élők 44,7%-a számára valamelyik székelyföldi nyelvvaltozat „helyettesíti” a standardot, vagyis reprezentálja azt a nyelvvaltozatot, amelyet mások számára is követésre méltónak találnak a beszélőközösség tagjai. Míg az egyes régiók nyelvvaltozatának mintaértékét illetően a vélemények megosztottabbak (ha csak Erdélyen belül nézzük is, tíz térséget neveznek meg), a kézdiszéki kistérség nyelvvaltozatának az itt élők számára nyelvi mintaként való funkcionálását az adatközlőknek több mint hatvan százaléka teljesen vagy részben való ténynek állítja. Ezzel szemben viszonylag kevesen vannak azok (egyötöde a megkérdezetteknek), akik a magyarországi nyelvvaltozatnak a presztízserőjét és követését a térség beszélőinek nyelvhasználatában észlelnék vagy állítanák.

A saját nyelvvaltozat presztízserőjét, fennmaradását segítik azon közösségen belüli nyelvhasználati elvárások, amelyek íratlan formában ugyan, de működnek a vizsgált régióban. Bár a székelyföldi nyelvvaltozatok közül a felső-háromszéki más vidéki beszélő számára kevésbé tölti be a nyelvi minta szerepét, saját beszélőközössége számára összetartó erő, identifikációs tényező, ugyanakkor e nyelvvaltozathoz való igazodást, a

hozzá való visszatérést a beszélőközösség, ha nem is tekinti kötelességnek, de elvárja tagjaitól. A kívülről hozható újításokkal szemben viszonylag erőteljes elzárkózás, elutasító magatartás jellemző. Az a személy, aki a helyi nyelvváltozathoz idegen régióból való hazatérte után nem tér vissza, már nem tekinthető a csoport szerves tagjának, megszólásban, elmarasztalásban részesül. Másfelől kirajzolódni látszik, hogy a vizsgált közösségen belül az egyénnel szemben támasztott nyelvhasználati elvárások tekintetében egyre élesebben megoszlanak a vélemények: az idősebb generáció vállalja elsősorban a hagyományőrző, a nyelvváltozatot védő szerepet, a fiatalság és a középréteg inkább kedvezően viszonyul a nyelvi „újítókhoz”. Ezek a közösség tagjainak a körében jelentkező eltérő megítélések, viszonyulások azt jelzik, hogy olyan attitűdváltásnak vagyunk tanúi, amely nem csupán a fiatal és idős korcsoportok, hanem a különböző kvalifikációjú, iskolázottságú, családi állapotú egyének eltérő nyelvi viselkedésben és vélekedésében is megmutatkoznak, és amelyek – lazítva a közösség nyelvhasználati normáin – úgy rendezik át a saját nyelvváltozathoz való viszonyulást, hogy teret engednek a kívülről jövő hatásoknak, az erőteljesebb standardizációnak. A nyelvről való tudás mértéke, a nyelvi tudatosság eltérő szintje, a saját nyelvváltozathoz való viszonyulás emocionális vagy racionális alapja lényegesen meghatározza az egyén nyelvi attitűdjét, ugyanakkor befolyásolja a nyelvi változás irányáról és mértékéről való vélekedést is.

A nyelvi igényességet illetően a kisebbségi léthelyzet az adatközlőknek közel felét – bevallásuk szerint – a magyarországi beszélőknél érzékenyebbé, szigorúbbá tette. Ennek oka az, hogy a nyelv funkciója kisebbségi körülmények között átértékelődik: nem csupán a kommunikáció eszközeként definiálódik, hanem szimbólumértékű, azaz az identitás kifejezője, megtartásának jele is egyben.

3.4. A saját nyelvváltozat presztízse és a régióon belüli viszonylagos demográfiai többség ellenére az adatközlők jelentős hányada úgy véli: nem csupán az országban, de saját kistérségükben is az egyéni boldogulás elengedhetetlen feltétele a többségi nyelv minél magasabb szintű ismerete. Egyfelől az instrumentális motiváció, éspedig: a jobb munkahely, a magasabb társadalmi státus elnyerése, a megismerési vágy, a másság iránti tolerancia készíti a térség lakóit államnyelvi tudásuk gyarapítására; másfelől az állampolgári kötelesség (pragmatikai-integratív motiváció). Az államnyelv vonzereje, presztízse miatt a nyelvtanulás motivációi erősek, a kötelező nyelvtanulás okozta frusztráció és az ezt kísérő negatív érzelmek gátló ereje viszonylag csekély. Az elvárásokkal ellentétben a másodnyelv esetén a nyelvválasztás alternatívájának hiánya a vizsgált beszélőközösségben nem elutasító, hanem sajátos nyelvi attitűdöt eredményezett. Míg a saját nyelvváltozathoz való viszonyulásukat erőteljes, pozitív érzelmek uralják, addig a többség nyelvéhez elsősorban racionális–pragmatikus alapon közelítenek a beszélők: vagyis tudatosítják magukban, hogy érvényesülésük ára a domináns nyelv

tudása. Összességében mégsem az államnyelv iránti negatív emóciókon való racionális felülkerekedés, vagy az egyéni boldogulás domináns nyelvtől való függőségének belátása okozza, hogy a beszélőközösség tagjai nem számolnak a nyelvi kontaktushatásokkal, hanem sokkal inkább az, hogy: egyfelől többségi helyzetük révén nem érzik veszélyben anyanyelvüket; másfelől anyanyelvük iránti pozitív és elsősorban emotív viszonyulásuk erősíti a hagyományokban gyökerező nyelvi sztereotípiákat (ti. hogy a helyiek beszéde a legmagyarabb/legmagyarosabb/legtisztább); harmadrészt nincs meg az a nyelvi tudásanyaguk, amire támaszkodhatnának az egyéni, racionális értékítéletekben; illetve a másodnyelv magasabb szintű ismerete sem jár együtt a kontaktushatások fokozottabb tudatosításával/tudatosodásával. Maga a beszélőközösség nem is az államnyelvi hatás iránt fogékony, sokkal inkább saját nyelvváltozatának megőrzése, más anyanyelvváltozatok viszonyrendszerén belüli presztízisének fenntartása foglalkoztatja.

Általában az idős korcsoportba tartozó adatközlők azok, akik viszonylag csekély államnyelvi ismereteik, alacsonyan iskolázottságuk ellenére az aktív korcsoportoknál kissé nagyobb arányban érzik veszélyeztetve anyanyelvüket, és vélik úgy, hogy kontaktushatásokkal valamennyi nyelvi szinten számolniuk kellene. Álláspontjuk leginkább azzal magyarázható, hogy egyfelől viszonylag alacsony államnyelvi tudásuk érzékenyíti őket a kontaktushatások ösztönös felismerésére, másfelől az anyanyelvhez való erőteljes ragaszkodásuk felerősíti saját nyelvváltozatukat féltő magatartásukat. Nagyobb fokú tudatosság a diákokra jellemző inkább, akik saját nyelvhasználatuk helyességéről állandó visszajelzést kapnak, és az iskolai oktatásban folyamatosan szembesülnek a kontaktológiai hatások megítélésével. Nem véletlen, hogy ők járnak az élen az anyanyelv veszélyeztetettségének tudatában. Másfelől azonban ők esnek leginkább áldozatul az államnyelv vonzerejének, mivel más korcsoportokhoz viszonyítva felértékelik az egyéni boldogulásban betöltött szerepét, ugyanakkor jellemző rájuk, hogy egymásnak ellentmondó állításokat is megfogalmaznak.

Az egyén vélekedését meghatározza az a közeg is, amelyben él. A település elszigeteltsége kedvez egyfelől az anyanyelv presztízisének, másfelől a nyelvi tisztaság kérdésében nagyobb odafigyelésről árulkodik, de ez esetben sem számolhatunk erőteljesebb nyelvi tudattal, sokkal inkább a lokális identitás, a saját nyelvváltozat mindentől való féltése magyarázza az itt élők viselkedését. A fenti megállapítás mellett szól az az érv is, hogy ezen települések lakói a leginkább szélsőséges álláspontokat képviselik, mivel legnagyobb arányban vallják, hogy: az államnyelv valamennyi nyelvi szinten hat anyanyelvünkre, illetve azt is, hogy nincs ok aggodalomra, semmilyen nyelvi szinten nem veszélyeztetett anyanyelvünk.

3.5. A beszélőközösség tagjainak – az önbevallása alapján – az államnyelvi ismerete elfogadhatónak mondható. A térség lakóinak kódváltási szokásait jelentős mértékben

nyelvtudásuk határozza meg. Bár a magyar lakosság demográfiai fölényben van a térségben, és e fölény kedvez az anyanyelv szélesebb körű használatának, az államnyelv – egyéni érvényesülésben betöltött szerepe következtében – vonzereje jelentős. Másfelől a domináns nyelvvél szemben viszonylag erős ellenszenv is megfogalmazódik a tömbben élő kisebbségi csoport részről, és markánsan képviselik magukat azon személyek, akik nyíltan vállalják, hogy a kényszerkénnyelvűség az asszimilációs politika szerves részét képezi. Az, hogy ezt a véleményt ilyen nagy számban képviselik a beszélőközösség tagjai, elsősorban demográfiai koncentrátságuknak tulajdonítható.

4. Összességében a vizsgált beszélőközösség identitására és azon belül nyelvhasználatára, nyelvi attitűdjeire leginkább jellemző sajátosság az ambivalencia. Ez a kettősség abból fakad, hogy: egyfelől átmentődött egy korábbi társadalmi, gazdasági és politikai feltételek között kialakult és részben védekezésre, őrzésre, értékmentésre berendezkedett önazonosság, illetve megőrződtek az identitáson belül központi tényező szerepét betöltő anyanyelvváltozat iránti pozitív attitűdök, értékítéletek, viszonyulások, amelynek legmarkánsabb képviselői a legidősebb korosztály; másfelől kirajzolódnak a zártság (Ceașescu diktatúra) éveiben felnőtt generációk hangsúlyos kisebbségi identitás- vagy másságtudata mellett a hagyományokat és a jelen lehetőségeit összehangoló útkeresései, illetve folyamatban van a jövő nemzedékének lokálisan gyökértelenebb, más értékrenden alapuló identifikációjának formálódása. Ebben a köztes, átmeneti állapotban gyakoriak az ellentmondások, az ellentétes értékítéletek, viszonyulások. Egyfelől a vizsgált közösség önazonosságának erőteljességét, életképességét tapasztaljuk, amit a következők bizonyítanak:

- a kisebbségi csoporttagság nyílt vállalása;
- a másság öntudaterősítő hatása, a múltban gyökerező, de a jelenbe is átívelő „mi” tudat megléte;
- a nemzeti büszkeség hangsúlyos kifejezése;
- a bizakodó kisebbségi és nemzeti jövőkép;
- a lokális, regionális és kulturális nemzeti identitást erősítő szimbólumok, ünnepek iránti pozitív magatartás;
- a saját nyelvváltozat presztízse, standard fölé helyezése, közösségen belüli mintaértéke és nem csupán familiáris, intim szférában való használata;
- a nyelvi/nyelvhasználati alapú közösségi tagság, és az ezen belüli íratlan normák elfogadása;
- az anyanyelvváltozathoz való ragaszkodás, erőteljes pozitív érzelmi kötődés.

Másfelől szilánkszerű törésekre figyelhetünk fel a közösség kisebbségi identifikációjában vagy úgy, hogy konkrétan a lokális és/vagy regionális identitás fellazulásának vagyunk tanúi, vagy úgy, hogy módosulásokat tapasztalunk az identifikáció alapjául szolgáló anyanyelvváltozat iránti attitűdökben. Ezek a következők:

- Nemzeti ünnepeink sora az adatközlők 6,7%-a (n = 30) esetén kiegészült a december 1-jével (1918. dec. 1-jén egyesítették Erdélyt a Román Királysággal, ez Románia nemzeti ünnepe), s bár ünnepnek tartása ismerethiányból ered (azok az adatközlők, akik magyar nemzeti ünnepnek tekintik december 1-jét, leggyakrabban nem tudták megmondani, hogy mit is ünneplünk az adott napon), arra enged következtetni, hogy a nemzeti történelem és múlt ismerete identifikációs tényezőként veszített súlyából. Ezt a meglátást támasztja alá továbbá a legifjabb korcsoportnak a székelység és magyarság honfoglalására vonatkozó válaszai, illetve a nemzeti szimbólumok iránti passzivitásuk is;
- A vegyes etnikumú települések lakóinak egyfelől a vérségi alapú identifikáción belüli engedményei: mindkét szülő magyar származása helyett elegendő az egyik magyar származása, másfelől a nemzethez való hűség identifikációs szerepének csökkenése;
- A lokális, regionális identitásnak a nemzeti kulturális önazonossággal szembeni gyengülése a fiatal korcsoport esetén, ami a globalizáció hatásának, ugyanakkor a világhálón nevelésnek/nevelkedésnek, az új generáció hagyományoktól eltérő értékrendjének is lehet a következménye;
- A középső és idős nemzedékekre jellemző felfokozott nemzeti büszkeség elvakító, valóságelrejtő hatása, másfelől a fiatalokra jellemző nemzeti büszkeség lanygulása és vele párhuzamosan a problémák racionális megközelítése mellett az érzelmi passzivitás erősödése;
- A felszínes metanyelvi tudás és a közösség által nem megfelelően kidolgozott és alkalmazott nyelvpolitika, amely szerint a saját nyelvváltozat presztízsét a beszélőknek leginkább a standardtól kell féltetniük, megóvniuk és nem a domináns nyelv hatásától. A közösségi tagság feltétele a helyi nyelvváltozathoz való igazodás: az részesül megrovásban, akinek nyelvhasználata vagy a standard, vagy más anyanyelvi nyelvváltozat felé mozdult el, nem az, aki nem törekszik a kerülhető kontaktusnyelvi hatások szűrésére;
- A standard és a regionális standard térnyerésével párhuzamosan a helyi nyelvjárási nyelvváltozat térvesztése, visszaszorulása, és ezáltal a nyelvi szinten jelentkező lokális kollektív identitás gyengülése;
- A domináns nyelv iránti attitűd ambivalenciája: egyfelől a másodnyelv tanulása iránti ellenszenv, másfelől a kötelességből fakadó nyelvtanulás igenlése, a

tömbben élés nyújtotta anyanyelvhasználati lehetőségek és a másodnyelvnek a térségen belül felértékelt versenyképessége;

- Az új helyzet kihívása elől a nyelvi sztereotípiák, mítoszok mögé való rejtőzés.

Éppen ezért számba kell venni, melyek azok a tényezők, amelyek az elmúlt majdnem fél évszázad alatt segítettek a kisebbségbe került magyarság megmaradásában (pl. nemzeti büszkeség, saját nyelvváltozat persztízisértéke, „mi” tudat stb.), és ezekre építve erősíteni a csoport elsősorban lokális, regionális identitását, illetve az ezeken nyugvó kulturális nemzeti önazonosságát. Tudatosítani kell a kisebbségi közösség tagjaiban azokat a repedéseket, engedményeket is, amelyek identitásukra jellemzőek, de a megoldások megtalálásával, kidolgozásával magát a közösséget kell megbízni. Mivel saját lehetőségeiket, potenciális adottságaikat maguk ismerik a legjobban, koránt sem egy külső modell alapján kell építkezniük, hanem a passzív várakozó álláspont helyett olyan tudatos és aktív közösségi taggá kell válniuk, akik érzékenyek az új erőviszonyokra, és igyekeznek saját közösségük tapasztalataira alapozó új megoldásokat is keresni.

Az értelmiségre, az iskolára és a családra igen fontos feladat hárul, hisz az értékrend kialakításában az övék az orosz-lánrész. Az empirikus kutatás eredményeiből kiviláglik, hogy az értelmiség megtalálja/meg kell találnia azt az aranyközéputat, amely a nemzeti büszkeség és a problémák racionális megközelítése közt lehetséges, átadja/át kell adnia a gyerekeknek azt az értékrendet, amelyre stabil, egészséges, életerős kisebbségi közösségi önazonosság építhető. Ezért az ő szerepük a kisebbségi léthelyzetbe szorult közösség önazonosságának megtartásában igen lényeges. Másfelől a csángók sorsa jelzi leginkább, hogy az értelmiség hiánya miféle következményekkel járhat. De szintén az ő identitásuk világít rá arra is, hogy: amíg a kisebbségi nyelvközösség tagjainak számottevő hányada (különösen értelmisége) anyanyelvében lát, érzékel fontos szerepköröket, ha elsősorban vagy kizárólag ahhoz köt bizonyos értékeket, akkor anyanyelve külpiciai értéktelensége ellenére is megőrzi azt, és az anyanyelvközösség belső kommunikációjában azt használja, ill. nyelve által kisebbségi identitását is megerősíti, mivel kisebbségi, illetve kétnyelvűségi helyzetben általános tapasztalat, hogy az identitással együttjár az anyanyelvet megtartó hajlandóság (vö. Kiss 2009: 16–8).

Hivatkozások

- ALABÁN FERENC 2008. Identitás és értékek közvetítése. *Nyelvünk és Kultúránk*. 2008/1: 75–82.
- BAKK PÁL 1990. Szentkatolna helynevei. *NyÍrK*. 34. 2: 177–182.
- BAKK PÁL 1992. Háromszéki helynevek. (Imecsfalva, Hatolyka, Kézdimartonfalva, Kézdimárkosfalva). *NyÍrK*. 36. 1: 93–102.
- BÁRCZI GÉZA–BENKŐ LORÁND szerk. 1956. Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BENŐ ATTILA–FAZAKAS EMESE–SZILÁGYI N. SÁNDOR 2007. Nyelvek és nyelvváltozatok. Köszöntő kötet Péntek János tiszteletére. 1–2. kötet. Kolozsvár, AESz Kiadó.
- BINDORFFER GYÖRGYI 2001. Kettős identitás. Budapest, Új Mandátum – MTA KKI.
- BORBÉLY ANNA–VANČONÉ KREMMER ILDIKÓ–HATTYÁR HELGA szerk. 2009. Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. 15. Élőnyelvi Konferencia Párkány (Szlovákia), 2008. szeptember 4–6. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra, Tinta Könyvkiadó.
- CSEPELI GYÖRGY 2002. Átalakuló nemzeti identitás. *Kritika* 2002/9: 9–11.
- CSEPELI GYÖRGY–PRAZSÁK GERGŐ 2010. Örök visszatérés? Társadalom az információs korban. József Műhely.
- ERDÉLYI LAJOS 1906. A háromszéki nyelvjárásról történelmi alapon. Budapest
- ERDÉLYI LAJOS 1907. A háromszéki nyelvjárásról. *Akadémiai Értesítő*. 1907: 5–18.
- FEDINEC CSILLA szerk. 2008. Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban. Budapest, MTA – MTK EB.
- GÁLFFY MÓZES 1956. A háromszéki nyelvjárásváltozatok határa. In: *Pais–Eml.* 1956: 446–53.
- GÁLFFY MÓZES 1971. A háromszéki nyelvjárás. *Megyei Tükör* 1971. máj.23.
- GAZDA FERENC 1994. Haraly helynevei. *NyÍrK*. 38. 2: 181–4.
- GEREBEN FERENC 1998. Anyanyelv és identitástudat kapcsolata a magyarpáru kétnyelvűség helyzetében. In: LANSTYÁK ISTVÁN–SZABÓMIHÁLY GIZELLA szerk. 1998: 113–27.
- HINTS MIKLÓS 1997. A Bodoki-hegység hét településének család- és helynevei. (Sepsibükszád, Mikóújfalva, Málnás, Málnásfürdő, Oltszem, Torja, Futásfalva, Ikafalva). *Magyar Névtani Dolgozatok* 151. Budapest.
- HÓDI SÁNDOR 2006. Történelmi traumák a magyarság kollektív tudatában. *Nyelvünk és Kultúránk*. 2006/1–2: 16–20.
- HOMIŠINOVÁ MÁRIA 2008. Identitás, nyelvhasználat, asszimiláció. Etnikai folyamatok magyarországi kisebbségi családokban. Budapest, MTA KI–Gondolat Kiadó.

- HORGER ANTAL 1908. A háromszéki nyelvjárás ügyében. Nyelvtudományi Közlemények. 38. 1–2: 184–8.
- HUNYADY GYÖRGY 1996. Sztereotípiák a változó közgondolkodásban. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KAPTÁNY Á.–KAPITÁNY G. 2002. Magyarságszimbólumok. Budapest, Európai Folklór Intézet.
- KELEMEN LÁSZLÓ 2006. Magyar nemzeti közösségek az európai integrációban. Nyelvünk és Kultúránk. 2006/4–5: 28–32.
- KISS JENŐ 2002. Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- KISS JENŐ 2003. szerk. Magyar dialektológia. Budapest, Osiris Kiadó.
- KISS JENŐ 2009. Gondolatok a magyar nyelv helyzetéről. Hírel. 2009/2: 9–20.
- KÖTŐ JÓZSEF 2003. A határon túli magyarság talpon maradásának esélyei. Nyelvünk és Kultúránk 2003/5: 5–9.
- LANSTYÁK ISTVÁN–SZABÓMIHÁLY GIZELLA szerk. 1998. Nyelvi érintkezés a Kárpát-medencében. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- LUKÁCS CSILLA 2007. A székelyföldi középiskolások nyelvi/nyelvjárási attitűdje. In: Benő Attila–Fazakas Emese–Szilágyi N. Sándor szerk. 2007: 55–65.
- LUKÁCS CSILLA 2008. Nyelvjárás és köznyelv. Székelyföldi középiskolások nyelvi tudatosságának vizsgálata. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények. 2008/ 1: 73–9.
- LUKÁCS CSILLA 2009. Nyelvjárás és köznyelv: székelyföldi középiskolások nyelvi/nyelvjárási tudatosságának vizsgálata. In: BORBÉLY ANNA–VANČONÉ KREMMER ILDIKÓ–HATTYÁR HELGA szerk. 2009: 331–8.
- MATICSÁK SÁNDOR szerk. 2007. Nyelv, nemzet, identitás. I. Debrecen–Budapest, Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság.
- MURÁDIN LÁSZLÓ 1998. Háromszéki helynevek. (Székelypetőfalva, Székelytamásfalva, Szörce). NyIrK. 42. 2: 96–8.
- ORBÁN BALÁZS 1869. Székelyföld leírása III. Pest, Ráth Mór Kiadása.
- PAPP ANNA MÁRIA 2008. A nyelv választás, a nyelvi attitűdök és az identitás összefüggései. Szociolingvisztikai vizsgálatok három erdélyi beszélőközösségben. Kézirat.
- PÉNTEK JÁNOS 2009. Anyanyelv és identitástudat. [Elhangzott a Magyar Tudomány Ünnepeén Debrecenben, 2009. nov.5-én, a DAB-ban.] http://www.kab.ro/#_ftn1 (2010. jan. 24.).
- PÉTER SÁNDOR 2008. Térszinformanevek és vízrajzi köznevek felső-háromszéki helynevekben. Sepsiszentgyörgy, Proserved Cathedra Kiadó.
- PLETH RITA 1997. Erdélyi helyzetkép az iskolai helyesírásról. Székelyudvarhely, Infopress.

- RANCZ TERÉZ 2003. Gyöngyeiteket ne szórjátok szét. Kézdiálmás, Charta Kiadó.
- RANCZ TERÉZ 2007a. Kétnyelvűség Kézdiálmáson. In: MATICSÁK SÁNDOR szerk. 2007: 251–64.
- RANCZ TERÉZ 2007b. Kézdiálmási tájszótár. Budapest, ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Dialektológiai Tanszéke.
- RANCZ TERÉZ 2009. A névadás motivációi Felső-Háromszéken és a név súlya az identitásjelölő faktorok rendszerében. NÉ. 31: 17–25.
- RECENSĂMÂNTUL POPULAȚIEI ȘI AL LOCUINȚELOR 2002
- SÁNTHA ATTILA 2004. Székely szótár. Kézdivásárhely, Havas Kiadó.
- SÁNTHA TIBOR 1997. Gelence helynevei. Magyar Névtani Dolgozatok 146. Budapest.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2004. Nyelv, érték, közösség. Budapest, Gondolat Kiadó.
- VARGA E. ÁRPÁD 1998. Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. I. Kovászna, Hargita és Maros megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között. Csíkszereda, Pro-Print Kiadó.
- VERES VALÉR 1997. A Kolozs és Kovászna megyei magyarok kisebbségi identitásának néhány vonása. Budapest, Régió – Kisebbségi szemle, 3–4, 19–57.
- VERES VALÉR 2005. Nemzeti identitás Erdélyben – szociológiai olvasatban. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- VERES VALÉR 2008. A Kárpát-medencei magyarok nemzeti és állampolgári identitásának fő sajátosságai. In: FEDINEC CSILLA szerk. 2008: 35–60.
- VIZSULY KISGYÖRGY BEÁTA 2002. A Kovászna megyei Kézdiálbis helynevei. NyÍrK. 46. 1–2: 137–8.
- ZELLIGER ERZSÉBET 2008. Identitástudat a felső-ausztriai magyarok körében. Nyelvünk és Kultúránk. 2008/4: 79–83.
- ZSIGMOND GYŐZŐ 2002. A Kovászna megyei Dálnok helynevei. NyÍrK. 46. 1–2. 138–42.